Повість з народного буковинського життя

I

Я ще тогді парубчак був (уповідає, бувало, мій сусід), як служив я у нашого двірника — Павло Павун звався. Немолодий уже чоловік, удовець, але здоровий, дужий такий, що і за абиякого парубка би не мінявся. І гуляє собі, бувало, і п’є, і з молодицями жартує, і по вечорницях, ходить: парубок, та й годі!

А нам, слугам, у него добре було, дуже добре, бо у Павуна небагато поля було, а худоби ще менше: пара волів, пара коней, дві корові, та й тільки,— от ніщо було і робити, хіба те, що гостів обходити, бо і днини такої не було, аби їх до Павуна не поназліталось, як тої вороні. А він їх, бувало, приймає, як дідич який: і стів сутий, і дорогі вина, і солодкі розолії, і запашні лікери, і ніт вісті які там ще прибаги та лакітки. А пуншу якогось як там, бувало, набражуть, то, матбути, і святі би попились, не то що.

Люди, бувало, і дивуються, відки Павуна на такі видатки стає. Одні казали, що він котел грошей викопав, другі знов — що він нетрудному записався, треті-що він на велику лотерею виграв, четверті — що він собі коло покойного барона, у котрого давно за льокая служив, великі дуже гроші склав; а лиш старі господарі мовчали та головами покручували, але нічо не казали, бо у Павуна, бувало, і урядники гостя, і попи, і пани, а з таким чоловіком годі собі коти дерти, бо і нестямишся, коли тебе козу пасти заставлять.

Павун, як я уже казав, удовець був, але дітей не мав, як лиш одного сина,— Юрій звався. Але і Юрія святого такого красного та хорошого не малюють, який се легінь вдався! А що вже розумний та поважний з себе був, то і не сказати,— а то так, що люди, бувало, говоря, що єму, а не єго вітцеві, яло би ся начальником бути. Він немного, бувало, говорить; але

як що скаже, то хоть на папері пиши або і в книги друкуй, таке то все прикладне та мудре.

Але який наш Юрій не мудрий був, а одного діла, однако, не міг второпати,— а то те, відки єго вітця на таке гойне та суте життя стає. Відки стає, то й стає (думає він собі, бувало), але на довгий час єго ні стане, та ні на добрий конець не доведе; для того треба що-небудь діять, аби сему лиху запобічи. Для того ж і каже він одного вечора до старого:

— А знаєте ви, неню, що мені на гадку оце впало?

— І що ж таке, премудрий мій Соломоне? — питає старий сміючись.

— Вам треба доконче женитися.

— Ха-ха-ха! — зареготавсь старий Павун.— І мені се від оногди по голові мотаєсь. Але котру би то собі з наших дівчат вибрати, аби щось путного було?

— Се вже ваше діло,— каже Юрій, а сам такий-то вже рад, що вода на його лотоки так скоро пішла!

— Хіба Крамарева Софрона не пішла би за мене? — каже Павун, собі уса підкручуючи.— Чи як ти кажеш, премудрий мій Соломоне?

— Хіба ж ви не знаєте, неню,— каже Юрій стрепенувшись, а то так, що аж му ложка випала з рук, бо они тогді вечеряли,— не знаєте, що Софрона з Шовканюковим Тонієм однако як заручена?

— А Шовканюків же ж Антоній де? — питає Павун з глумом.

— Та хоть тепер далеко — у Босні, при канонерах,— то єму вже пора домів приходити, бо незабавком уже три роки, як єго покликали.

— Гм! — каже Павун, моргнувши хитро усом.— А як єго у Босні, може, турки вбили?

— Рятуй, сине божий! — каже Юрій, перехрестившись.— Але Тонія не вбили, бо Софрона не на оден акафіст дала та і не одну псалтирю за Тонієве здоров’я наймила.

— Але не у нашого писаря,— каже Павун глумом.

— Та цур же єму, жидюзі поганому! — крикнув Юрій та аж підскочив з серця, неначебто єго люта гадюка вкусила.— Та і ви, неню, лучче б робили, якби собі з таким чортом роги не чесали!

— Що ти знаєш! — каже Павун, виходячи надвір, навіть і не перехрестившись по вечері. Пішов просто до писаря.

А Юрій думав-думав а нарешті ляг і собі припочити.

II

Не так-то скоро діло діється, як говориться,— камсе стара приповідка,— але старого Павуна і приповідка не ловиться. Зараз у неділю по розмові з Юрієм обголосив громаді по службі божій коло церкви, що Антона Шовканюка турки у Босні убили, бо так читав писар з письма. Пополудню післав старости до Крамаря, увечір бідну Софрону, не тямущуся від жалів та від розпуки, присилували — заручили; а у місяць по тім, на самого Петра, і задзвеніли гучні весілля у селі — одно у багатого Крамаря, а друге у гойного двірника Павуна, котрий з писарем моргався та з бідного Юрія, "премудрого свого Соломона", кепи бив. А сей, сирота, мусив мовчати, бо вже три листи до давнього свого товариша Тонія на рецепіс писав, а відповіді і словечка не дістав; отже

ж, і справді мусили єго на війні убити, бо не подібно було, аби на такі важні листи Тоній єму не відписав — той Тоній Шовканюк, що у него кожде слово, як то євангеліє, святе було. О сих листах знала і бідна Софрона; а не діставши від милого ніякої відомості, стала з Павуном на шлюбний коверець, неначе той камінь без душі.

А коли у Павуна повниця пилась і люди єго дарами дарували, то увела у широку тисову, турецькими коверцями оббиту світлицю прекрасна, прехороша дівчина уже сивого, як голуб, ліварника, уклонилась низенько "князеві" і запитала покірно щебетливим голосочком, чи би не можна єї вітцеві заспівати. А коли старий Павун, здивований таков несповітов красов, потакнув головою, тогді ліварник запів чудесної пісні про жовняра-каліку,— а то таким дзвінким, чистим, милим та жалібним голосом, що і ока у світлиці не було, аби не сплакало; навіть і писар — Павунів "батько" — оце скривився, а п’яний дяк аж заслинився лементуючи. Але ж бо і варт було послухати такої гармонії, як се був боянський голос ліварника, а срібний — прекрасної єго дочки до гомону швайцарської приборної ліри.

І ще довго, як пісня скінчилась, сиділи гості задумані, неначе обчаровані; аж нарешті перервав Павун тишу і запитав ліварника:

— А ти відки, чоловіче божий, і як звешся?

— Подай, доню, пану начальникові нашу карту,— сказав ліварник поважно,— там усе стоїть. Зрештов, ми люди чесні, бо іначе би була світла губернія нам не позволила світом блукати та кавалок хліба прохати. І гіренький він є, той заспіваний кавалок хліба... Бо не всі люди єго милим оком дають; а найбільше доводиться так, що хата від хати, село від села усіма псами тровя...

— А що,— питає Павун писаря,— у порядку все?

— У порядку,— каже писар, переглянувши ліварникові папери і подаючи їх дівчині назад.

— А знаєш ти, чоловіче добрий, що би я тебе радив? — каже Павун до ліварника.

— Буду чути, пане начальнику.

— Я нині повінчався, а увечір приведу молоду мою жіночку у свій двір. Але їй самій зразу скучно буде, дуже скучно, і для того я би казав, аби ти з свойов донечков при мені оселився — не яко комірник, але яко рідний мій брат. Даю тобі і окромішну хату, і всего, чого твоя душечка забажає, лиш останься при мені, друже. Як же кажеш?

Ліварник задумався і мовчав, а Павун далі говорив:

— І яке ж то твоє життя буде, світом блукаючи,— твоє і твоєй донечки делікатної, котра на міхоношу не родилась? Чи як кажеш, хороша дівчино?

— Мій батько має казати, а не я,— відповіла засоромлена дівчина.

— То ж кажи, приятелю, і не важкуй багато,— каже Павун до співака.— Зрештов, ти і сам знаєш, що твій вік немолодий і що твоїй дівчині притулку треба зовсім іншого, як бідний співак, світом блукаючи, може єго невинній дівчині дати. Світ сегодне злющий, а люди ще гірші. Для того ж не міркуй багато, друже, але подай мені руку і будьмо собі рідними братами, а твоя донечка моїй Софроні — ріднов сестров. Ну?

— Я тільки одного боюсь.

— Нічого не бійтесь, вуйку! — крикнув Юрій, як у дзвін ударив.— Я вам за слово моєго вітця шлюбую.

Ліварник подивився на Юрія пильно і, нічо не кажучи, приступив до стола і подав Павунові руку.

Увечір привели "молоду" до нової господи.

III

Кажуть люди, що є така тяжка слабість на світі, що чоловік зовсім сплячий з постелі устане — ходить, діло робить, все як звичайно, а претці нічого не тямить, бо все у твердім сні. Так се жила і Софрона у новій господі: і ходить, і робить — і нічого не тямить, неначе то тіло без душі. Говорити лиш тільки, бувало, говорить, кілько конечне треба, та й то лиш до Сені (бо так звалась дочка старого Сави Чалого, котрий на Павунове слово або, лучче сказавши, на Юрієве слово пристав і у Павуна лишивсь проживати). І щирі се люди були! Сава ворочаєсь, бувало, як апостол який, а Сеня, як той ангел настоящий, як райська пташечка, що, бувало, як день, так ніч над безталаннов Софронов розпадавсь та припадає,— а то так, що аж жаль було якось збоку дивитись!..

— Софроно, серденько, ластівочко,— каже, бувало, до неї щебетливим голосочком,— розбий твою тугу, утоли твою душечку, коли видиш, що вже не поможесь: умерлі з гробу не встають же, а коли...

— Хто умер?! Тоній? — аж скрикне, бувало, Софрона,— Він не вмер, душечка моя віщує. То лиш злі духи вигадали, аби мене мучити. Але они мене не замучать, бо я ще свого Тонія побачу! Але тогді...

О, не мороч себе порожніми надіями, моє серденько! — молить Сеня. — Бо що з того прийде? Жаль та печаль! От лучче розбий твою тугу, розваж твоє серце, пройдися, прогуляйся, то легше тобі буде. От хоть би й завтра, Михайлово чудо: люди не робя — підемо до твоей старенької неньки в гості!

— Де у мене отець, де у мене мама!? — заридала Софрона.— Они мене відцурались, закопали, а я їх!.. Але я піти з тобов піду, але піду у місто, до Чернівців; там собі погуляємо цілу днину, бо моє серденько мене туда тягне, бо моя душечка віщує, що я єго там побачу, мого сокола ясного!..

— О, моя ти лебідочко! — каже Сеня, обіймаючи та цілуючи Софрону. — Завтра скоро світ поїдемо у місто; будемо в церкві, будемо в цісарськім городі, де так красно, кажуть, як у раю. О, як-то мене давно вже кортіло той цісарський город видіти!.. Юрій з нами поїде; Юрій нас водитиме, бо він цілі Чернівці так знає, як би в них зріс. От побіжу хіба та єму скажу, аби прилагодивсь, а сама мотнусь до печі, аби дещо на харч приладити!..

Та і стрибнула Сеня, мов та ластівочка.

IV

Другої днини досвіта поїхали в місто; а установивши у заїзній корчмі коні і наказавши парубчакові, що з ними фірманив, аби на візок уважав, пішли до церкви, до самої катедри, де владика службу божу правив. З церкви пішли поснідали, а відтак вийшли на місто, де Юрій багато знакомих парубків надибав. Вітаються, говоря, жартують, а парубки кажуть нарешті: "Ходім тепер до цісарського города — будемо видіти, як там місто прийматиме наш буковинський регімент, що сегодне з Боснії нарукує. І то не лиш інфантеристи, але і драгони, і єгри, і канонери, що у Боснії на війні були і тепер урльоп подіставали". От они і пішли у город...

А там не панства, нє! (так, бувало, Сеня уповідає) і цивільних, і військових, а народу без рахуби. Нарешті примашерували і урльопники — розійшлись помежи нарід, вітаються, радуються, цілуються; аж тут нараз безталанна наша Софрона як скрикне:

— Тоній!!! О, мій Тоній!..— та й упала мов мертва мені на руки, неначе та квіточка косов підтята.

А Тоній став та й стоїть, неначе з каменя викуваний: бо як уздрів свою Софрону у рушниці завиту, так зараз здогадавсь, що з нещасливим єго коханєм оце подіялось, та й тільки білі свої руки заломив.

Аж тут нараз роздався голос: "Проступіться — пан генерал!" І зелені пюра на стусованім капелюсі зашелевіли.

Відколи жию (уповідає, бувало, Сеня), я ще такої годної і поважної постаті не виділа, як був сей пан,— високий, прямий, плечистий, хороший, хоть уже сивий, як той голуб, сивий.

— Тут що? — запитав він у мене лагідно.

Тогді стала я єму усю справу казати, а що мені не випадало казати, то Юрій доповнив, незважаючи ні на свого вітця, ні на писаря, ба навіть і на себе самого.

— Гм! — каже генерал, подумавши.— То єго обголосили умерлим?.. Де ти є, Тоній Шовканюк?

— Тут, пане генерал! — обізвався Тоній, виступивши наперед і випростувавшись, як свічка.

— Ти зараз підеш до генералкоманди і там ждатимеш на мене!

Тоній пішов. Генерал поговорив з одним молодим офіцером, що за ним услід ходив, а відтак каже до Юрія:

— Ти їдь зараз домів, а там скажи твому вітцеві, і писареві, і присяжним, аби на мене у громадській канцелярії ждали. І ти, дівчино

(каже до мене усміхаючись), дожидай мене з твоїм вітцем у громадській канцелярії, бо мені, може, і тебе треба буде.

V

І Павун, і писар, і присяжні, і трохи не ціла громада дожидала тої самої днини пополудню генерала; усі несупокійні, а найдужче писар, що крутивсь по канцелярії, неначе та собака, що ю блохи обсіли. То сидить, то ходить, то з Павуном потиху говорить, то руки собі ломить, то тевкне собов, що аж столець під ним затріщить.

Аж тут і приїжджають дві брички: у одній сидить генерал з молодим офіцером, Тоній з фірманом на козлі, а у другій — якийсь огрядний зарослий комісар з двома жандармами.

Повставали, позлізали, громада їм уклонилась низько, а генерал питаєсь у писаря:

— То ви,— каже,— обголосили у громаді, що Антон Шовканюк отсей на війні у Боснії погиб?

— Д-д-д-д-д! — задеделькав писар, неначе го фребра потрясла.

Генерал махнув лиш руков та й обернувсь до Павуна.

— Ну?.. Ну! — гримнув остро, видячи, що Павун засторопів, неначе той многогрішник, що єму вирок смерті обголосили.

— Я... я... я... хотів оце жени... ти... тись, та... та...

— Та грошей не ставало! — обізвався Проць Клітка, найстарший господар у селі.— Задля того бих просили пресвітлого пана комісаря...

— Не треба просити, бо я задля того лиш приїхав,— каже комісар.— Начальник Павун, книжки рахункові сюда! Чуєте? Книжки рахункові зараз оперед мене покласти!! — крикнув комісар удруге дуже остро.— Де ваш писар?

— Пан писар утекли! — обізвалось кілька людей з громади.

— За ним! — крикнув комісар на жандармів, а відтак до Павуна.— Ну, де ж ті книжки?

— Я і без книжок вам правду вповім, пане комісарю! — каже Павун, заплакавши, як мала дитина.— Я і писар — ми оба обікрадали громаду через шість рік, і то без рукавиць. Робіть тепер зо мнов, що ваша воля, бо я більше вам і слова не скажу...

— То я вам відбираю начальство! А ви, присяжні, провадьте уряд громадський аж до нового вибору! Павуна передаю тим часом на ваші руки, аж доки жандарі не прийдуть, щоб єго до карного суду відвести.

Доки се комісар у канцелярії говорив (уповідала Сеня далі), то генерал розмовляв надворі з моїм вітцем і зо мнов.

— То се ти,— каже,— вірний мій Саво, що мене в італіянській війні від смерті спас? О, як же я за тобов перевідував — та дарма: пропав — як під землю впав!.. І де ж ти до сего часу перебував?

— По світі, пане мій ка... чи то, хочу казати, пане генерал! Де ж бідному каліці і діватись, як не помежи чужі люди?..

— Не будеш уже, друже, від сегоднішньої днини чужим людям докучати. Добре, що я тебе найшов! Завтра рано прийдеш до мене з твойов прекраснов жовнярочкою у місто, але аби мені хоть півкопи пухкеньких книшиків напекла — ти ж знаєш, як я їх люблю! Пухкі аби та масненькі!..

Другої днини рано пішли ми до нашого милостивого генерала, але піша вже, не фіров, бо Павунові і коні, і воли, і корови, і поле, і хату узяв комісар під цісарську руку, аби було з чого громадську кривду поповнити.

VI

І на який конець усе вийшло? От на який.

Павун зараз другої днини, як єго узяли під арешт, повісився, а єго увесь маєток зліцитували і громаді кривду поповнили.

Софрона віддалась за Тонія, і жиють собі у старого Крамаря, як у бога за дверима, бо Крамар так над ними розпадаєсь, як та квочка над курятами.

Саві Чалому подарував генерал тисячу левів, а своїй "жовнярці" Сені — других тисячу. Але жовнярка не звалась уже жовняркою, але "премудров Соломонихов",— бо так і бог приказав, і Сава Чалий позволив.

Чернівці, 13. IX 1887